

УДК 371.3

ВИКОРИСТАННЯ У ВИХОВНІЙ РОБОТІ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ РОДИННИХ ТРАДИЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Гордієнко Т. В.

У статті проаналізовано сутність поняття "традиція", розглянуто різні підходи до його тлумачення. Висвітлюються окремі аспекти впливу української родинної звичаєвості на формування та розвиток дитячої особистості. Виокремлено проблеми виховання у молодших школярів позитивного ставлення до традицій і звичаїв українського народу.

Ключові слова: молодші школярі, традиція, звичай, свято, обряд і ритуал.

В статье проанализированы сущность понятия "традиция", рассмотрены различные подходы к его толкованию. Освещаются отдельные аспекты влияния украинских семейных обычаев на формирование и развитие детской личности. Выделены проблемы воспитания у младших школьников положительного отношения к традициям и обычаям украинского народа.

Ключевые слова: младшие школьники, традиция, обычай, праздник, обряд и ритуал.

The article presents an analysis of the essence of "tradition" and an examination of various approaches to the interpretation of this concept. It elucidates some aspects of the influence of the Ukrainian family traditions on the formation and development of a child's personality. Problems in fostering positive attitudes to the traditions and customs of the Ukrainian people in children of primary school age are pointed out.

Key words: children of primary school age, tradition, custom, celebration, rite and ritual.

Актуальність теми. Розбудова України як демократичної держави актуалізує завдання виховання особистості з чіткою громадянською позицією, розвинутою національно-духовною культурою, яка не тільки має відповідні знання, а й дотримується певних моральних норм у повсякденній життєдіяльності. За цих умов важливого значення набуває проблема впровадження у зміст виховного процесу молодого покоління родинних традицій українського народу, які, ґрунтуючись на провідних принципах філософії, психології, національного менталітету, мають значний виховний потенціал. Таке завдання може виконати насамперед школа, яка у співробітництві із сім'єю є важливим чинником формування й розвитку дитячої особистості.

Аналіз досліджень і публікацій. На необхідності звернення до національних традицій українського народу наголошується в Національній доктрині розвитку освіти, Національних програмах "Освіта (Україна XXI століття)", "Діти України" та "Українська родина", інших законодавчих актах, що стосуються навчання і виховання молодого покоління.

Етнічно спрямована педагогічна теорія й виховна практика найповніше відображена в народній системі трудового виховання, яка передбачає передачу морально-трудового досвіду старших поколінь дітям сукупністю вербальних засобів, шляхом наставництва і наслідування, за допомогою яскравих образів, комплексом ігрових дій.

Серед педагогів минулого в Україні першим досягнув значущість народної педагогіки Г. Сковорода. Своєрідність народної системи трудового виховання український просвітитель сформулював у положенні про необхідність "сродної" праці для молодших школярів з елементами української традиційності і звичаєвості, яка втілюється у змісті, формах та методах виховання.

Вивченню історичного контексту виховних традицій українського народу присвятили свої праці історики, педагоги, етнографи минулого Г. Ващенко, Ф. Вовк, О. Воропай, О. Духнович, І. Опієнко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський.

Проблеми родинного виховання, його зміст, особливості та тенденції, доцільність звернення до прогресивних ідей народної педагогіки набули висвітлення у працях Т. Кравченко, В. Постоного, В. Семиченко та ін. Аналізуючи стан вихованості дітей різного віку, вплив сім'ї на формування дитячої особистості, дослідники доводять доцільність трансформації народних традицій у життєдіяльність сучасної родини, зокрема у контекст її виховної функції.

Мета статті. Проблема виховання дітей молодшого шкільного віку на родинних традиціях українського народу ще не набула належного висвітлення у сучасній психолого-педагогічній теорії і практиці. Зміст навчальних дисциплін, що вивчаються у початкових класах, подає лише окремі зразки народної творчості, які найчастіше сприймаються і засвоюються учнями на репродуктивному рівні. Шкільні виховні заходи народознавчого плану відзначаються побутово-розважальним спрямуванням, не знаходячи у дітей внутрішнього емоційного схвалення та діяльнісного сприйняття на особистісному рівні.

Не може виконати цього важливого завдання і сучасна сім'я, що перебуває, як і все українське суспільство, в кризовому стані, надаючи перевагу матеріальним цінностям перед духовними, що негативно позначається на розвитку дітей і молоді. Особливо потерпають від цього діти молодшого шкільного віку, в яких ще не сформовані стійкі особистісні риси, відсутні знання, вміння й навички, котрі могли б допомогти їм протистояти несприятливому зовнішньому впливу, надаючи перевагу дійсним цінностям та життєвим орієнтирам. Це зумовлює виникнення суперечностей між потребами у становленні національно свідомої, суспільно активної особистості та дійсним станом національного виховання.

Виклад основного матеріалу. Серед усього розмаїття засобів народної педагогіки важливе місце посідають традиції, які століттями вибудовувалися на духовних надбаннях українців. Звернення до науково-літературних джерел засвідчує, що споконвіку народ надавав особливого значення формуванню у дітей таких моральних якостей, як честь, совість, почуття обов'язку і відповідальності, працьовитості та ін. Незважаючи на теоретичну та практичну значущість для теорії та методики виховання категорій "традиція", "звичай", "свято", "обряд" і "ритуал", до цього часу немає загальноприйнятого їх визначення та усталеного наукового розуміння. У понятті "традиція" втілена система духовних, економічних і екологічних складових організації життєдіяльності певної групи, яка, незважаючи на мінливість у часі та просторі досвіду та знань, забезпечує їх стійкість та різноманітність. Виховний потенціал народно-трудова традиції реалізується у формах звичаїв, обрядів, ритуалів і свят. За такого підходу традиції відводиться місце загального, родового поняття, а звичай, обряд, ритуал і свято розглядаються як видові і складові категорії "традиції" [3, с. 57]. Звичаєм є загальноприйнятий порядок, спосіб дій, норма поведінки, які стали звичними, визнаними і ввійшли в ужиток. Головною метою звичаїв є відтворення і закріплення усталених способів і форм трудової діяльності людини. Характер трудових дій у звичаях, який характеризується однотипністю і циклічною повторюваністю, не має естетичного спрямування, і це суттєво відрізняє звичай від обряду. В обрядах календарних свят, за допомогою символів і символічних дій, художньо оформлюється весь комплекс трудових дій, які набувають естетичного спрямування [4, с. 202]. Демонстрація форм, яка уособлює не стільки зміст трудових дій, скільки ставлення до них, називається ритуалом. Ритуали з традиційних трудових звичаїв підсилюються традиційними народними святами. Свято і обряд є відносно самостійними засобами передачі суспільного досвіду. Свято, головною ознакою якого є варіативність, включає в себе обряд, який реалізується в суворому ритуальному дійстві [2, с. 18].

Незважаючи на всі розбіжності, науковці однакові у думці про значні потенційні можливості українських народних традицій у розвитку й формуванні сучасних дітей і молоді, вихованні моральних якостей і поцінувань, естетичних смаків і уподобань, фізичних характеристик, установок, екологічних поглядів.

Центром педагогічної системи, побудованої на принципах народної педагогіки, є дитина, її складний, розмаїтий світ думок і почуттів, мрій і надій. Як цілісна система знань, ідей, форм і методів вона ґрунтувалася на таких фундаментальних принципах, як природовідповідність, народність виховання і самодіяльність

зростаючої особистості, гуманізм, виховання у праці, врахування вікових та індивідуальних особливостей дитини, єдність вимог і поваги до неї, віра у її сили та можливості [1, с. 15].

Родинна педагогіка послідовно втілювала думку про те, що організація життя сім'ї має спонукати дитину до гарних вчинків, забезпечувати вправління у позитивній моральній поведінці, формувати моральну свідомість і моральні почуття.

Теоретичне обґрунтування ідеї народного виховання набули в працях О. Духновича, Ф. Вовка, С. Русової, К. Ушинського та ін. До них зверталися у своїх творах Б. Глібов, І. Котляревський, Леся Українка, І. Нечуй-Левийцький, І. Франко. Високо поцінуючи українську народну педагогіку у формуванні та розвитку дитячої особистості, автори водночас розкривають ті негативні тенденції, яких родинні традиції зазнали під впливом реалій сучасного їм суспільства.

На початку ХХ ст. науковцями були зібрані багаті матеріали, проведено аналіз та дано осмислення педагогічної історії, культури, традицій, побуту, вірувань українців, активізувалось вивчення їх впливу на формування і розвиток дитячої особистості. Новий поштовх дослідженню проблеми використання досвіду народної педагогіки у вихованні молодого покоління дали праці В. Сухомлинського. Високо поцінуючи народні традиції, звичаї, обряди, фольклор, різні види народного мистецтва, народні ігри та іграшки, педагог радив учителям і батькам широко використовувати їх у вихованні дітей, поєднуючи наявний у них виховний потенціал із здобутками наукового знання.

Сучасні погляди на сутність українських родинних традицій, аналіз їх змісту й особливості трансформації в умовах сьогодення набули ґрунтового висвітлення у працях В. Скуратівського, М. Стельмаховича та ін.

Серед традицій, які побутують у сучасній українській сім'ї, є такі, що збереглися у тому самому вигляді, в якому існували ще в давні часи; окремі з них відроджуються з частковою модернізацією змісту; інші – зберегли форму, але набули нового змісту. Поряд із цим з'явилися зовсім нові (за формою та змістом) традиції, народжені сьогоденням.

Щодо сутності традицій, яких дотримуються сучасні батьки, то у переважній більшості вони пов'язані із святами (Новий рік, Різдво, Водохреще, Великдень, дні народження членів родини та ін.), де діти доволі часто виступають у ролі пасивних учасників; поза увагою сучасної сім'ї залишається широкий спектр традиційних для українського народу засобів і методів виховання.

Спостерігається недостатня увага з боку педагогів до використання українських родинних традицій у навчально-виховному процесі початкової школи, що негативно впливає на формування та розвиток особистості молодшого школяра, утруднює виховання у нього певних рис і якостей. Не залучаються до цього процесу і батьки. Це створює деякий розрив між змістом виховання у навчальному закладі та сім'ї, що також гальмує розвиток дитини у соціально схвалюваному напрямі.

Вчителям можна поради́ти наповнювати виховний процес у початкових класах відповідним змістом, впроваджувати широке коло різноманітних форм: індивідуальні бесіди, виховні години, тематичні ранки, родинні свята, виставки, гуртки народознавчого спрямування, студії, клуби, екскурсії, малі фольклорні експедиції, театральні вистави, обрядові дійства, а також залученням до цього процесу батьків завдяки підвищенню їхньої педагогічної культури. Такі заходи сприятимуть згуртовуванню учнівського та батьківського колективів; розвиватимуть в учнів почуття обов'язку перед родиною, старшими і молодшими членами сім'ї, вміння слухати й підтримувати мир і злагоду в родині; виховуватимуть повагу до усіх членів родини. Родина – це і рід, покоління людей зі спільними інтересами, спільною діяльністю, у яких панує пошана один до одного та взаємодопомога. Родинне виховання – перша природна і постійно діюча ланка національного виховання.

Запропоноване можна реалізувати з використанням різноманітних активних та інтерактивних методів, щоб активізувати батьків, збудити їхній інтерес до запропонованої тематики, надати можливість не тільки для одержання певної інформації, а й для перевірки дорослими членами сімей наявних у них ідей,

установок, поглядів на виховання дітей, зокрема засобами народних традицій. У плануванні роботи слід враховувати соціальний стан конкретної сім'ї, вік, освіту батьків, сімейний мікроклімат, життєві позиції, ставлення до дітей та їх виховання, до взаємодії зі школою тощо.

Серед розмаїття засобів народної педагогіки важливе місце належить традиціям, які ґрунтуються на менталітеті українського народу, є відображенням його культури та історії; містять основні підходи до інтелектуального, морального, трудового, естетичного, фізичного, екологічного виховання дитини і базуються на принципах природовідповідності, гуманізму, врахування індивідуальних та особистісних якостей зростаючої особистості.

Важливі розповіді учителя про походження українців, їхньої мови, історію українського народу, його матеріальну і духовну культуру. Особливу вагу має використання місцевого краєзнавчого матеріалу, акцентування уваги на знаменитих постатях. Не слід забувати вчителю початкової школи практику читання казок, адже створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця й розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення, виховують почуття патріотизму.

Висновок. Впровадження народної педагогіки у навчально-виховний процес початкової школи можливе в двох основних напрямках. Перший з них передбачає інтеграцію відповідного матеріалу у зміст навчальних дисциплін. Другий напрям реалізується через позаурочну виховну роботу. В результаті у молодших школярів буде сформована сукупність таких компонентів: знання: про свій родовід, правила поведінки і міжособистісного спілкування; уявлення: про звичаї і традиції українського народу; почуття: пошанування батьків, інших членів родини, толерантність, чуйність, співчуття, позитивне ставлення до праці, ціннісне ставлення до природи, рідної землі, прагнення опікуватися рідними; вміння: дотримуватися моральних норм і правил співжиття, виконувати відповідно до вікових та індивідуальних особливостей трудові операції, добре володіти українською мовою, активно залучатися до реалізації звичаїв і традицій українського народу. І, звичайно, існує пряма залежність ефективності виховного процесу від залучення до цієї роботи сім'ї.

Література

1. Гарбера Н. Ф. Українська народна педагогіка про шляхи та засоби попередження інфантильності й аморальності дітей / Н. Ф. Гарбера // Виховна робота в школі : науково-методичний журнал. – 2012. – № 8. – С. 13–19.
2. Гуцан Л. А. Етнодизайн українських трудових традицій і звичаїв / Л. А. Гуцан // Початкова школа. – 2003. – № 6. – С. 18–19.
3. Страшний В. І. Взаємодія школи та сім'ї у вихованні учнів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів на родинних традиціях українського народу // Початкова школа. – 2003. – № 4. – С. 56–58.
4. Ковбас Б. Родинна педагогіка : в 3 т. / Б. Ковбас, В. Костів ; Міністерство освіти і науки України, Інститут вищої освіти АПН України, Прикарпатський університет ім. В. Стефаника ; науково-дослідний центр "Педагогіка і психологія вищої школи". – Івано-Франківськ, 2002.
Т. 1 : Основи родинних взаємовідносин. – 2002. – 286 с.